

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

УДК 352.075.31 : 94 (477) «14/16»

Н.О.БІЛОУС *

ЛУЦЬКЕ ВІЙТІВСТВО В XV–XVII ст.: ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ТА ПЕРСОНАЛІЇ УРЯДНИКІВ

Характеризується уряд луцького війта в XV–XVII ст., який був спадковим («дідичним»). Ідеться про його доходи й судову компетенцію. Описуються деякі конфлікти з міською громадою, перипетії з набуттям уряду та факти передачі його в оренду. За виявленими автором джерелами вперше публікується повний перелік луцьких війтів, а також заповіт одного з них – Марка Жоравницького.

Ключові слова: війт, міська громада, міське самоврядування, маґдебурзьке право, Луцьк.

В останні роки в європейській історіографії фокусуються увага на дослідженні правлячих еліт різних міських осередків і країн¹. Ідеться про групу людей, які обіймали ключові посади/уряди в місті/регіоні, ухвалювали важливі (іноді доленосні) для суспільства рішення. У містах на німецькому (маґдебурзькому) праві подібною групою були райці, котрі відрізнялися від решти міського суспільства більшими майновими статками, освіченістю, елітарним статусом і соціальним престижем. Однак у багатьох українських містах раннього нового часу міські ради не мали такого значення, як в німецьких чи польських містах, натомість ключовою фігурою тут був війт, який нерідко зосереджував у своїх руках усю адміністративну й судову владу. Оскільки війтівський уряд

---

* Білоус Наталія Олексіївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, сектор соціальної історії
E-mail: bilousnat@ukr.net

¹ Див., напр.: Zdenka J. Rats- und Gerichtspatriziat der rechten Stadt Danzig 1342–1525. – Bd.I–II. – Hamburg, 1991; Czaja R. Patrycjat Starego Miasta Torunia i Starego Miasta Elbląga w średniowieczu // Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku. – Toruń, 1995. – S.13–47; Mikulski K. Elity władzy wielkich miast pruskich w XIII–XVIII wieku (próba analizy dynamicznej procesu długiego trwania) // Genealogia: Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. – Toruń, 1996. – S.311–342; Noga Z. Krakowska rada miejska w XVI wieku: Studium o elicie władzy. – Kraków, 2003; Długokęcki W. Elita władzy miasta Malborka w średniowieczu. – Malbork, 2004; Kardas A. Elita władzy w Toruniu w XVII wieku: Mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących. – Toruń, 2004; Jakimińska G. Elita władzy lubelskiej gminy miejskiej w latach 1555–1651. – Lublin, 2012; Między Zachodem a Wschodem. – T.VI: Organizacja władz miejskich na obszarze Pierwszej Rzeczypospolitej i na Śląsku w XIII–XVIII wieku / Pod red. K.Mikulskiego, M.Golińskiego. – Toruń, 2013 та ін.

забезпечувався значним мастком і був гарантованим джерелом доходів, сталося так, що чимало міських вйтівств опинилося в руках магнатів або заможної шляхти². Більшою мірою це було характерно для міст Волині.

Уряд луцького вйта було, очевидно, започатковано привілеєм польського короля Владислава I жителям Луцької землі («terrae Luczensis») від 31 жовтня 1432 р., за яким місту Луцьку надавалося німецьке право («jus teutonicum»)³. І хоча в документі відсутні прямі згадки про вйтівство, сам факт видачі міській громаді такого акта передбачав встановлення в місті відповідного уряду. 31 липня 1497 р. великий князь литовський Александр надав підтверджуючий привілей на маґдебурзьке право за взірцем столичного Вільна, розширивши компетенцію вйта та прерогативи міської громади, звільнивши її від юрисдикції великокнязівських урядників⁴. Цим привілеєм було також регламентовано доходи вйта.

Луцьке вйтівство як інститут влади досі не ставало предметом спеціального розгляду в історіографії, лише частково висвітлювалося в контексті урбаністичних студій. Побіжно цього питання у своїй фундаментальній праці, присвяченій історії німецького права в Польщі й Литві, торкнувся М.Владимирський-Буданов⁵. В.Антонович у передмові до видання актів про міста 1432–1798 рр. наголосив на тому, що з отриманням міськими громадами самоврядування за маґдебурзьким правом вйти втратили в містах судову владу над міщанами, яка перейшла до лентвйтів. На думку історика, це стосувалося й Луцька, де вйти мали спадкові (дідичні) права на свої земельні володіння, але судова влада належала виборному міщанами урядникові – лентвйтові, що, однак, за нашими спостереженнями, не відповідало дійсності⁶. А.Заяць у дослідженні, присвяченому інституту вйтівства в містах Волині, коротко характеризує доходи луцького вйта та конфлікти міської громади з ним⁷. Статті О.Штанько, присвячені історії міського самоврядування Луцька в ранньомодерний період, у тому числі луцькому вйтівству, містять перерахунок фактів з актових книг XVI ст. і загалом мають компілятивний характер⁸.

² Про особливості вйтівського уряду в містах Великого князівства Литовського, Речі Посполитої й, зокрема, у Києві (а також історіографію проблеми) див.: Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII ст.: Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – С.91–114. Про уряд володимирського вйта див.: Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // Соціум. – Вип.3. – К., 2003. – С.65–98.

³ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учреждённой при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе (далі – Архив ЮЗР). – Ч.5. – Т.1. – К., 1869. – №1. – С.1–2.

⁴ Там же. – №IV. – С.13–14.

⁵ Владимирський-Буданов М.Ф. Німецьке право в Польщі та Литві: Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в. – Ч.1. – Л., 1903. – 177 с.

⁶ Див.: Антонович В. Предисловие // Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – С.28–29.

⁷ Заяць А. Інститут вйтівства в містах Волині XVI – першої половини XVII ст. // Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії: До 100-річчя від дня народження проф. Д.Похилевича / За ред. Л.Зашкільняка і М.Крикуна. – Л., 1998. – С.106–112.

⁸ Штанько О. Вйти та лава в Луцьку в XVI – першій половині XVII ст. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Вип.22. – Луцьк, 2010. – С.25–31; Її ж. Урядники Луцького маґістрату XVI ст.: реконструкція персонального складу // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. – Вип.4. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С.297–305.

Не внесла нічого нового в дослідження даної проблеми нещодавно видана монографія А.Бортнікової⁹, яку важко вписати у фахові стандарти міських студій (про що, зокрема, ішлося в рецензії на цю книгу¹⁰). Ця ж авторка опублікувала свого часу статтю, де зробила огляд джерел до історії луцького вйтівства першої половини XVI ст., згадуючи переважно книги Литовської метрики¹¹.

Формат журнальної публікації не дає можливості в повному обсязі висвітлити всі проблеми, пов'язані з історією луцького вйтівства, що потребує комплексного дослідження, тож мета даної статті – коротко охарактеризувати цей уряд, його доходи й судову компетенцію впродовж XV–XVII ст., а головне – встановити хронологічний перелік луцьких вйтів на підставі виявлених автором джерел. З огляду на малу кількість збережених міських книг та виписів із них, основу нашого дослідження склали передусім луцькі ґродські книги за 1558–1699 рр., що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (ф.25, оп.1, спр.1–450).

Вйтівські доходи

Згідно з привілеєм 1497 р., луцький вйт отримував гроші від двох вільних від податків корчем, четвертий ґріш від усіх міських прибутків, 1/3 доходів від судочинства¹². Із 1544 р. до вйтівства належали: три будинки в місті, дві лазні – чоловіча й жіноча, «помірне» (податок від прісного меду та збіжжя), чинш від міщанських лазень, інші оплати (від шинкування горілкою, коляда (оплата на Великдень)), штрафи від судових покарань. Загалом вйтівський дохід становив 130 кіп лит. ґр.¹³ Згідно з ревізією Луцького замку 1552 р., на той час вйт отримував: від продажу горілки – 160, від «помірного» – 40, від тримання чотирьох будинків у місті – 40, від чиншу з воскобійні – 20, від лазні – 15 та від яток – 60 кіп лит. ґр. Доходи від судочинства вимірювалися сумою 100 кіп, а сплата від продажу м'яса давала по чверті (плечу) від худобини¹⁴. Вйт також отримував половину (решту – райці) прибутку від ярмаркових пересудів¹⁵. Однак нерідко траплялося так, що вйт зі своїми слугами забирав на себе весь цей дохід, позбавляючи райців прибутків, на що, власне, вони неодноразово нарікали, уносячи скарги до ґродських книг.

Крім того, луцькі вйти були землевласниками й отримували доходи ще й від володіння нерухомістю поза містом, а також від кредитних, торговельних операцій, оренди. У XVII ст. вони зберегли свої прибутки, що надходили з міста, і розширили їх за рахунок операцій, пов'язаних із продажем, орендою земель та угідь поза межами Луцька. Зважаючи на дохідність вйтівського

⁹ Бортнікова А.В. Державна влада та місцеве самоврядування на Волині (кінець XIV – середина XVII ст.). – Луцьк, 2013. – 552 с.

¹⁰ Див.: Український історичний журнал. – 2014. – №4. – С.194–209.

¹¹ Бортнікова А. Джерела з історії луцького вйтівства I пол. XVI ст. // Київська старовина. – 2010. – №4. – С.92–109.

¹² Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – №IV. – С.13–14.

¹³ Там же. – №X. – С.46.

¹⁴ Российский государственный архив древних актов. – Ф.389. – Оп.1. – Кн.563. – Л.181а – 181а об.

¹⁵ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. – Кн.28 (1522–1552 гг.): Кніга запісаў 28 / Падрыхт. тэкстаў да друку і навук. апарат В.Мянжынскі, У.Свяжынскі. – Менск, 2000. – №154. – С.202.

уряду, шляхта на законодавчому рівні намагалася закріпити за собою право на нього. Сеймові конституції 1607, 1620, 1662 рр. цьому сприяли, тому не дивно, що вйтівський уряд у XVII ст. належав представникам відомих і заможних шляхетських родин.

Судова влада (юрисдикція)

Згідно з нормами маґдебурзького права, вйт мав очолювати судову колеґію – лаву, але на практиці відповідні його повноваження були значно ширшими. У Луцьку дідичний вйт фактично впливав на діяльність і адміністративної (ради), і судової (лави) установ. Йому належало право обирати половину міських урядників, а також лентвйта, який очолював судову колеґію¹⁶.

Розпорядження королеви Бони від 1544 р.¹⁷ мало запобігти повній інкорпорації вйтівства старостою, однак у другій половині XVI ст. ця засада часто порушувалася. Вйти втручалися у вибори судового вйта (лентвйта) і призначали на цю посаду близьких осіб, часто з кола своїх слуг-шляхтичів. Лентвйтвй міщанського походження було небагато. Кожна зміна вйта або навіть орендаря вйтівства ставала приводом для заміни цього урядника (інколи впродовж одного року – тричі). Луцькі вйти, як правило, проживали поза містом у своїх маєтках, тоді як лентвйти – у великому вйтівському будинку на ринку. Тут-таки відбувалося лавниче судочинство, зберігалися вйтівсько-лавничі книги.

У більшості міст, що судилися за німецьким правом, у тому числі в Луцьку, поширеною була практика обрання лави з семи осіб. Проте ця засада не була обов'язковою для всіх судових засідань, для кворуму було достатньо присутності трьох – чотирьох лавників. Вибори цих судових урядників у Луцьку відбувалися щороку на свято Трьох королів (6 січня), однак свої функції вони нерідко продовжували виконувати впродовж наступних кількох каденцій.

Лава під керівництвом вйта збиралася в термінах звичайних і надзвичайних. На звичайних судових засіданнях відбувалися сесії виложеного суду (лат. «iudicia exposita bannita»), до компетенції якого належав розгляд усіх справ успадкування майна, дарчих, боргових зобов'язань, відчуження нерухомості. Найчастіше розглядалися неспірні справи: угоди, транзакції купівлі чи продажу маєтностей (із зазначенням їх розташування та ціни), надання позик під заставу майна, поручення («рукоємство»), тестаменти, справи щодо опіки над неповнолітніми, посаги, повернення боргів («поквитованя»), пожертви на користь церкви, Луцького братства, шпиталів і т.д. Розгляд кримінальних справ (убивства, розбій, грабіж, зґвалтування, крадіжки) відбувався під час поточних засідань, а також у надзвичайних випадках, зокрема якщо злочинця піймано «на гарячому». Гайні гостинні суди збиралися переважно під час проведення ярмарків у випадках, коли виникала необхідність розсудити «гостей»

¹⁶ Про уряд луцького лентвйта докл. див.: Білоус Н. Луцькі лентвйти XVI–XVII ст.: характеристика уряду та персоналії // *Patrimonium: Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи*. – Т.1: Ранньомодерна людина: простір – влада – право XVI–XVIII ст. – К.; Краків, 2015. – С.94–113.

¹⁷ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (далі – AGAD). – *Zbiór dokumentów pergaminowych*. – Sygn.4805. Опубл.: Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – К., 1869. – №X. – С.46.

(приїжджих купців) із членами міської громади. Поза юрисдикцією вйта перебували духівництво, шляхта та євреї, оскільки вони не підлягали міському праву.

Персоналії

Найраніша джерельна згадка про луцького вйта *Вацюту* припадає на 22 грудня 1461 р., коли він виступив як свідок у справі продажу паном Івашком Дичком Василевичем своєї маєтності Рівне князеві Семенові Васильовичу Несвізькому за 300 кіп лит. гр.¹⁸ Наступний луцький вйт *Труш* згадується також як свідок у 1490 р. під час продажу будинку в місті паном Онишком Витонизьким княжні Марії Семеновій Ровенській¹⁹.

Далі наявні джерела дозволяють укласти перелік вйтів за хронологією їх урядування. Чергова згадка міститься в листі луцького старости князя Костянтина Острозького, котрий вирішував конфлікт між луцькими шевцями й купцями. В акті від 8 листопада 1495 р. йдеться про «старого вйта» Труша²⁰. 24 січня 1498 р. він отримав привілей від великого князя литовського Александра на фільварок під Луцьком «с полми, съ сеножатьми и съ ставь», що до того належав луцькому міщанинові Луце як пожалування від короля Казимира IV²¹. За його врядування луцькі міщани отримали привілей на вільність «от давания мыт новых, подвод и сыпаня ставу», тобто звільнялися від надання підвід старості, сипання ставу та гатіння на р. Стир²². 25 листопада 1500 р. вйт Труш отримав привілей на 20 волок землі в Луцькому повіті «на вічність»²³. У 1525 р. він фігурує вже як «старий вйт», тобто неурядуючий²⁴.

5 лютого 1501 р. привілей на луцьке вйтівство від великого князя литовського Александра отримав *Ян Сигнатар*, чие врядування тривало впродовж 1501–1525 рр. (див. додаток 1). 9 лютого 1501 р. на його прохання йому було надано привілей на с. Ставрово з дев'ятьма службами²⁵. У 1511 р. він отримав привілей від великого князя литовського й короля польського Сигізмунда I щодо підтвердження своїх прав на уряд і маєтність²⁶. Після смерті Я.Сигнатера в 1525 р. вйтівство опинилося в руках його дочок і дружини Софії, яким належало с. Ставрово, власність перших луцьких вйтів²⁷.

¹⁸ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie (далі – AS). – Т.I: 1366–1506. – Lwów, 1887. – №LVI. – S.53–54.

¹⁹ Ibid. – Т.I. – №XCVII. – S.92.

²⁰ Торгівля на Україні XIV – середина XVII ст.: Волинь і Наддніпрянина / Упор. В.М.Кравченко, Н.М.Яковенко. – К., 1990. – №24. – С.39.

²¹ Lietuvos Metrika. – Kn. №6 (1494–1506): Užrašymu knyga 6 / Parengė A.Baliulis. – Vilnius, 2007. – №246. – P.169.

²² Ibid. – №247. – P.169.

²³ Ibid. – №356. – P.229.

²⁴ Ibid. – Kn. №224 (1522–1530): 4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabajgos kopija) / Spaudai parengė S.Lazutka, I.Valikonytė ir kt. – Vilnius, 1997. – №190. – P.162.

²⁵ Ibid. – Kn. №6 (1494–1506). – №357. – P.230.

²⁶ Державний архів Волинської області. – Ф.312. – Оп.1. – Спр.185 (оригінал).

²⁷ Lietuvos Metrika. – Kn. №14 (1524–1529): Užrašymų knyga 14 / Parengė L.Karalius, D.Antanavičius. – Vilnius, 2008. – P.262.

У 1525 р. королева Бона за 450 кіп лит. гр. викупила вйтівство в дочок Я.Сигнатора та братів Семашків, які тримали вйтівський маєток²⁸, і призначила вйтом шляхтича *Якуба Холуєвського*. Невдовзі новий урядник вступив у конфлікт зі службником луцького старости Матеем Висоцьким, який подав на нього скаргу до господарського суду за побиття слуги й образу честі. Вйт натомість поскаржився на цього службника за пограбування луцьких міщан і саджання їх до замкової башти. Сигізмунд I видав два вироки у цій справі: у першому спробував замирити сторони²⁹, а у другому став на бік луцького вйта й міської громади. У своєму листі до луцького старости князя Федора Михайловича Чорторійського (від 22 квітня 1525 р.) король наказав угамувати М.Висоцького, якого староста «установиль доходовъ и винъ смотрети». Із цього ж листа дізнаємося про зловживання службника («[...] што жъ деи онъ многихъ мешчан луцких зграбил, до права ихъ не допущаючи, и у вежу ихъ сажает и тяжькости имъ невымовныи делает»), котрому наказувалося, щоб він «тыи грабежи мешчаномъ, што будетъ безправне побралъ, поотдавалъ им з навезкою, и шкоды вси оправиль, какъ бы имъ жаль не было. И вперед ихъ во всемъ заховалъ подле права ихъ майтьборьского и привилгья нашего конечно»³⁰.

У 1528 р. на уряді луцького вйта перебував уже інший шляхтич – *Ян Котовський*. 1 травня того року він згадується в переліку волинських зем'ян, які виставляли коней на господарську службу згідно з постановою віленського сейму 1528 р. Луцький вйт тоді виставив лише одного коня³¹.

У 1530-х рр. вйтівство, імовірно, орендував *Іван Яцкович Борзобогатий-Красенський*, про що є згадки в маніфестації княгині Анастасії Юріївни Гольшанської, Кузьминої Заславської, яка 17 грудня 1533 р. поскаржилася на митника Волинської землі Івана Олехновича Борзобогатого за повторне збирання цла від острозьких купців у Луцьку. Луцький виж, який засвідчив цю справу – красносільський боярин Семен Гордунович, знайшов винуватця у вйтівському будинку поряд із його родичем – Іваном Яцковичем Борзобогатим («[...] przy ludziach storonnych znaszowszy pana Iwana Olechnowicza u pana Iwana Jackowicza Borzobohatoho na meste, w domie wojtowskim»)»³².

29 вересня 1544 р. королева Бона відступила вйтівство луцькому старості князеві *Андрієві Сангушкові-Кошерському* – взамін за деякі маєтності в Мельницькій волості (села Бруховичі та Козлиничі, частина с. Головб)³³. А 23 січня 1548 р. вона продала вйтівство з його доходами луцькому шляхтичеві *Іванові Яцковичу Борзобогатому* – за 600 кіп лит. гр. (окрім с. Ставрова)³⁴. Новий вйт одночасно був луцьким мостовничим (збирав оплату за проїзд через міст), ключником (йому належав збір медової данини), а також городничим

²⁸ Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – С.53.

²⁹ Lietuvos Metrika. – Kn. №14 (1524–1529). – P.299–300.

³⁰ Ibid. – P.301.

³¹ AS. – Т.ІІІ. – №СССXL. – S.325.

³² Ibid. – №CDLXXI. – S.453.

³³ AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn.4805. Опубл.: Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – №X. – С.45–46.

³⁴ Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – №XIV. – С.52–55.

(наглядав за станом замкових укріплень). Активно займався торгівлею, про що свідчать укладені ним контракти на постачання жита й попелу до Устилугу та Гданська, оренду лісових угідь для організації поташного виробництва³⁵. На додачу до всього 20 серпня 1562 р. він отримав від Сигізмунда Августа привілей на володимирське єпископство³⁶. Загалом під час свого врядування І.Борзобогатий «прославився» численними конфліктами з міською радою й поспільством Луцька. Його слуги вчиняли наїзди на будинки міщан, грабували їх, сини вїта нападали на купців та околичну шляхту, що стало елементом повсякденного життя міста³⁷. У 1566 р. через численні борги вїт втратив свій уряд, а разом із ним також володимирське єпископство, однак отримав луцьке єпископство, що належало до Острозько-Луцької єпархії Київської митрополії³⁸.

У 1566 р. король видав привілей на луцьке вїтівство господарському маршалкові *Михайлові Словичу-Малинському*. Утім уже 28 січня того ж року в місті розгорілася суперечка за володіння вїтівським урядом. Своє право на нього заявив також лентвїт Щасний Красимовський. Обидві сторони мали впливових протекторів: М.Єло-Малинський – королівського дворянина Василя Мацковича, а Щ.Красимовський – любачівського каштеляна Миколая Лисаковського. Останній заявив, що начебто йому король за борг уступив вїтівство, а він поступається ним лентвїтові. У тій ситуації міська рада стала на бік не новоспеченого урядника, а любачівського каштеляна. Луцький бурмистр Стецько Ленкович заявив тоді перед Щ.Красимовським: «Пане Любачевский, волим мы твоей млсти и вряду твоего послушни быти, нижли пна Михайла Єла». Але коли В.Мацкович опитав райців і представників від поспільства, чи згодні вони з думкою бурмистра, то почув від міщан таку відповідь: «[...] хто будет дужший, того мы будемъ послушни»³⁹. Упродовж лютого – початку березня того ж року конфлікт між новим вїтом і міською громадою загострився з того приводу, що міщани всупереч королівським листам про вияв «послушенства» М.Єлу-Малинському не визнавали його влади. Коли 4 березня вїт зажадав виконання королівського розпорядження про збір подушного податку, райці, порадившись між собою, відмовилися виконувати цей наказ, а також підпорядковуватися урядникові⁴⁰. Дійшло навіть до того, що збунтовані міщани й міська рада заявили, що відмовляються підлягати не тільки вїтові, але й королеві. Так, 5 березня 1566 р.

³⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф.25. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.11–11 зв.; Торгівля на Україні XIV – середина XVII ст. ... – С.84–86, 91.

³⁶ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. – Кн.44 (1559–1566): Книга записаў 44 / Падрыхт. А.І.Груша. – Менск, 2001. – №69. – С.78–79.

³⁷ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.3–5.

³⁸ У 1569 р. І.Борзобогатий-Красенський отримав привілей на Жидичинський монастир. Довгий час він не приймав постриг і залишався світською людиною. Тільки 1571 р. на вимогу київського митрополита був висвячений як єпископ Іона. Утім, як і раніше, не переймався проблемами єпархії, а дбав про сімейний прибуток. Його сини й далі грабували церковні маєтності, а сам єпископ замикав церкви та домагався викупу від ченців. У 1585 р. був засуджений на баніцію, невдовзі помер (див.: *Ульяновський В.І.* Історія церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.1. – К., 1994. – С.98–99).

³⁹ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.25.

⁴⁰ Там само. – Арк.58 зв.

возний із лентвійтом питали міщан, чи будуть вони і далі «послушними» вйтові? На що райці Василь Лукашевич Щетинка, Юско Щука Боголюбєць, Степан Пінчук заявили: «Иж дей мы теперечы не толко пана твоего пана Михайла Еловича Малинского, або тебе служебника его, але и самого гсдря короля его млсти кроме бурмистров своих слухати и жадного послушенства чинити не хочемъ»⁴¹. Попри всі складнощі впродовж наступних тижнів М.Єло-Малинський обійняв вйтівський уряд, перебував на ньому до кінця 1572 р. й передав згодом синові – *Іванові Єлу-Малинському*⁴².

Після раптової смерті І.Єла-Малинського в історії луцького вйтівства почався довгий період застав та оренд цього уряду й доходів від нього. Уже 1575 р. брати померлого – *Остафій і Матвій Єло-Малинські*, успадкувавши уряд, правили в місті три наступних роки. У 1578 р. син позбавленого вйтівства через борги І.Борзобогатого-Красенського Василь забажав повернути собі уряд. 16 серпня 1578 р. в луцькому ґроді він оформив продажний запис на вйтівство старості, ключникові й городничому Олександрові Жоравницькому з тим, щоби той сплатив борги його батька – 14 тис. талярів ґданському купцеві Малхерові Волбаху та ще 4 тис. – пані Михайловій Малинській за вйтівство⁴³. Однак на той час цю угоду з купівлі-продажу реалізовано не було. 20 грудня 1578 р. брати Єло-Малинські заставили вйтівство своєму дядькові – кременецькому підкоморієві Антонієві Яловицькому за 1600 кіп лит. гр.⁴⁴, а той своєю чергою 25 грудня перезаставив його королівському секретарєві *Василєві Борзобогатому-Красенському* (за 4000 пол. зол.)⁴⁵. Брати Єло-Малинські погодилися продати йому вйтівство. При цьому з'ясувалося, що доходи уряду значно зменшилися, а деякі будівлі, котрі раніше давали сталий прибуток, узагалі зруйнувалися⁴⁶. Уже за декілька днів, 29 грудня 1578 р., новий вйт передав цей уряд луцькому старості *Олександрові Жоравницькому*⁴⁷, який був водночас ключником і городничим, згідно з попереднім записом, оформленим у серпні.

Вирушаючи на Лівонську війну, О.Жоравницький 17 липня 1579 р. записав вйтівство (разом із с. Блудів) своїй дружині – Анні Красенській із правом

⁴¹ Там само. – Арк.60 зв.

⁴² Там само. – Спр.13. – Арк.657 зв. – 659.

⁴³ Там само. – Спр.18. – Арк.481–483 зв.

⁴⁴ Там само. – Арк.882.

⁴⁵ Там само. – Арк.913 зв.; Ф.28. – Спр.12. – Арк.3–4.

⁴⁶ Див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.18. – Арк.916.

«[...] войтовство луцкое зо всем на все и зо всеми пожитками и доходы, и с пляцами пустыми войтовскими, на которых дома были, а меновите пляц пустый в рынку на котором ничего нѣтъ толко троха муру в земли может бытии, с половицу склепу, а наверху ничего нѣтъ, а другой пляц пустый, где две лазни стояли, одна музская, а другая жоноцкая и дом лантвойтовский подле тых же лазен был, где лантвойт мешкивал, а третий великий пляц, который лежит в Рынку одним бокомъ к дому попа дмитровского, а другим боком к улицы Жидовской, што з Рынком идет, а тылом к дому кравца луцкого Соловья и с тыми двома зрубы, што на том пляцу есть и с тым всем, с чим колвек одно самъ пан Василей Красенский тое войтовство луцкое держал его млсть пану старосту луцкому в моц держанье и вживанье зо всеми пожитки войтовскими перед нами двома возными и при той пляхте менованой вечным дѣдичным правом своим подал и постуилъ бурмистромъ радцамъ и всимъ мещаномъ луцким вшелякое послушенство и повинность его млсти полнити приказалъ».

⁴⁷ Там само. – Арк.919.

передачі цього уряду у спадщину їхнім синам⁴⁸. Наступних два роки його тримав старостів син – королівський ротмістр Василь. Проте вже з вересня 1581 р. вїтївський уряд знову обійняв Матвій Малинський⁴⁹, який разом із братом Остафієм перейняв його за борги у 800 кш лит. гр. 21 грудня того ж року Матвій заставив уряд братові – луцькому гродському судді Остафієві⁵⁰, який надалі врядував одноосібно.

Часті зміни очільника міської громади дезорієнтували міщан. Описуючи події, що розігралися під час конфлікту 23 грудня 1581 р., зі слів возного до гродської книги було внесено запис про нарікання мешканців із приводу того, що вони нібито й справді не знають, хто в них вїт:

«Мы дей тепер, яко блудные овцы без пастуха не ведам, хто у нас тепер войт. [...] А такая дей клутня почаласе еще перед светым Семеном ярмаркомъ луцким, и коли дей пан старостич луцкий на войну ехал, остал дей нам лантвойтом служебника своего Яроша, а потом дей не ведаемо хто Якубу Климашовскому лантвойтство луцкое поручил, которого гды пытали есмо хто бы ему тое поручил. Он дей поведил, иж пани Михайлова Малинская. Мы дей зобравшиися до панее Малинской ходили, которая в замку луцком у подворю своем на тот час была, пытали се ее милости если бы поручила Якубу Климашовскому лантвойтовство луцкое. Ее милость отказала намъ, иж о томъ ничего не ведаеть. А мы дей, бурмистръ и радцы, яко о жадной заставе войтовства луцкого отъ пана старостича луцкого пану Матфею Малинскому ничего не ведаемъ. Такъ и пан старостич, яко войтъ наш дедичный, жадного послушенства нам пану Малинскому ни гды чинити не вказывал, одно тое бачимо иж од пана Матфея Малинского Якуб Климашовский у нас тепер лантвойтом быти поведает се. А тепер дей дня нынешнего тое нас доходит, якобы вже инший войтъ – пан Остафей Малинский, судя гродский луцкий, у нас быти мел, што пак далее будет – не ведаем»⁵¹.

У 1583–1584 рр. луцьке вїтївство орендував шляхтич Миколай Гедзинський. По закінченні часу оренди 24 червня 1584 р. воно перейшло до брата померлого на той час Василя – *Марка Жоравницького*⁵², який залишався на цьому уряді аж до травня 1611 р., часто здаючи його в оренду: 2 січня 1585 р. – стрієві (братові батька Олександра) Янові Жоравницькому за борг у 8 тис. пол. зол.⁵³, у лютому 1586 р. – їданським купцям Ганусові Ваншоту та Германові Гаку за борг батька 9 тис. пол. зол. Своєю чергою ті перезаставили вїтївський маєток княжні Катерині Козечиній Фальчевській⁵⁴, яку 2 лютого 1587 р. було введено в маєток із доходами (у горілчане мито, вїтївський

⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.20. – Арк.97–97 зв.

⁴⁹ Там само. – Спр.25. – Арк.49 зв.

⁵⁰ Там само. – Арк.438–439.

⁵¹ Там само. – Арк.448.

⁵² Там само. – Спр.31. – Арк.466.

⁵³ Там само. – Спр.34. – Арк.80 зв. – 81.

⁵⁴ Там само. – Спр.37. – Арк.28–29.

головний пляц, ділянку з лазнею над р. Стир, пляц з ятками біля брами від р. Глушець, у воскобійню, помірне, а також в інші доходи)⁵⁵. Мабуть, княжні цього видалося замало, тож вона привласнила ще ярмарковий збір, котрий давав прибутки міській скарбниці, на що 17 вересня 1587 р. міщани поскаржилися до ґродського суду:

«Приходячи на вряд [...] бурмистр и радцы и некоторые старшие с посполства места Луцкого, жалуючи и оповедаючи тыми словы, иж дей ее мл. кнегиня Дмитрова Козечиная, пани Катерина Фронцеговна Фалчевская, маючи войтовство тутошнее луцкое от немцов гданских в моцы своей, теды ее мл теперь въ ярмарок наш луцкий через служебника своего Яна Шмонеvского, на сес час лантвойта луцкого, над право привила и волности наши местцкие от гдрей королей их милостей полских панов наших на всю речъ посполитую месту тутошнему луцкому, яко на побарышное ярмарочное, так и на иншие пожитки нам наданные, напервей побарышное, к тому от комор ратушных и инших месцких и от ташов, чоґо всего и до сего часу в спокойном том держаню и уживаню месту было, тепер ее милость кнегиня Козечиная о тот платъ з моцы и владности держаня и уживанья месцкого кгвалтовне отняли, выбирати росказала и на пожитокъ свой войтовский привлащила и зе спокойного держаня всю речъ посполитую месцкую выбила, на чом место все шкодует себе через тотъ ярмарок в том побарышном и в выбираню плату с комор и с ташовъ болшей 100 коп гр. лит.»⁵⁶.

Та сама орендарка разом зі своїм чоловіком – Вацлавом Подорецьким керувала вйтівським маетком до червня 1591 р.⁵⁷, а потім передала його у суборенду Мартинові Прусиновському⁵⁸. 16 травня 1592 р. вйтівство отримав кременецький підкоморій *Адам Боговитин* із Козерад⁵⁹, але вже 26 серпня передав його в оренду шляхтичеві Григорієві Колмовському⁶⁰, а дещо пізніше (6 листопада 1596 р.) за 6 тис. пол. зол. поступився ним луцькому підкоморієві Янові Харленському («зо всіми пожитками здавна и тепер к нему належачими з владзею и юрисдициею войтовскою»)⁶¹. 27 вересня 1598 р. останній конфліктував із райцями з приводу збору оплат від купців під час ярмарку на св. Семена⁶².

22 вересня 1599 р. дідичного вйта Марка Жоравницького згадано в контексті конфлікту з райцями, які поскаржилися на нього до ґродського суду через зловживання владою. Міські урядники закидали вйтові те, що він відмовився засідати з ними в ратуші «на местцу звыклом» і розпорядився вести судове засідання у своєму будинку за присутності тільки двох

⁵⁵ Там само. – Арк.96–96 зв.

⁵⁶ Там само. – Арк.844.

⁵⁷ Там само. – Спр.38. – Арк.961; Спр.39. – Арк.104–110.

⁵⁸ Там само. – Спр.39. – Арк.334.

⁵⁹ Там само. – Спр.40. – Арк.541.

⁶⁰ Там само. – Спр.41. – Арк.158.

⁶¹ Там само. – Спр.49. – Арк.858–858 зв.

⁶² Там само. – Спр.53. – Арк.322.

лавників; замість присяглого міського писаря використав свого слугу; привласнив прибутки, які мали йти до міської скарбниці, отже завдав місту збитків на 200 пол. зол. Крім того, встановив на свою користь мито «якоес незвычайное» – з усіх міщанських будинків і комор стягнув по 7 лит. гр., у тому числі й з купців, котрі з «комьягами, полукомьяжками и чолнами на реце под домами нашими стояли», що обернулося для міщан ще 300 пол. зол. збитків⁶³. Того ж року М.Жоравницький, очевидно, знову передав війтівство в оренду – луцькому підкоморієві *Янові Харленському*, оскільки саме його згадано як війта вже від початку 1600 р.⁶⁴

У 1606 р. Андрій Красенський подав до Луцького гродського суду позов проти М.Жоравницького з вимогою сплатити йому борг у сумі 13 200 пол. зол. або передати війтівство та с. Підгайці. Саме тоді дідичний війт опинився перед загрозою втрати уряду й маєтку⁶⁵. Аби врятувати ситуацію він вирішив знову здати війтівство в оренду.

Упродовж 10 липня – 11 листопада 1606 р. війтівство орендував брат попереднього війта – Томаш Жоравницький⁶⁶. Із 1 липня 1607 р. черговим орендарем був родич Марка – Михайло Гулевич, який тимчасово заволодів війтівством за 6 тис. пол. зол.⁶⁷, але невдовзі війт передав його в оренду за 9 тис. пол. зол. сумнозвісній княгині Катерині Подорецькій, котра, своєю чергою, «правом вливковим» переуступила війтівство синові – князеві Андрієві Козеці⁶⁸. У 1610 р. М.Жоравницький вирішив повернути собі війтівство та поскаржився до Луцького земського суду на А.Козеку, але той подав апеляцію до Люблінського трибуналу. «Феміда» стала на бік позивача: трибунальським декретом від 9 травня 1611 р. М.Жоравницький повернув собі уряд, викупивши його у А.Козеки за 9 тис. пол. зол., проте вже 10 травня продав його за таку ж суму своєму швагрові – *Олександрові Загоровському*⁶⁹, позичивши попередньо в нього відповідні гроші. Останній був одружений із його сестрою – Олександрою Олександрівною Жоравницькою⁷⁰. Такий свій учинок війт мотивував тим, що дуже потребував коштів. Із тієї ж причини він продав луцькому міщанинові Юнасові Шольцу за 2 тис. пол. зол. війтівський «пляц» (чималу земельну ділянку) поблизу ринку, церкви Св. Покрови й вул. Жидівської⁷¹.

Написавши 16 листопада 1611 р. заповіт, М.Жоравницький невдовзі помер, не залишивши прямих нащадків⁷². Перераховане в документі майно безперечно вказує на те, що його власник був доволі заможною людиною. Основну свою нерухомість – села Куклі й Волю-Кукольську – він передав братові Михайлові Гулевичу, якого призначив головним екзекутором тестаменту, та його синові – Маркові. Останньому залишив книги латинською мовою

⁶³ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.55. – Арк.675.

⁶⁴ Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas fundamentālās bibliotēkas. – R-7348. – К.48.

⁶⁵ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.76. – Арк.832.

⁶⁶ Там само. – Арк.687, 853 зв., 878 зв., 973.

⁶⁷ Там само. – Спр.78. – Арк.689.

⁶⁸ Там само. – Спр.90. – Арк.401.

⁶⁹ Там само. – Спр.89. – Арк.481 зв.; Спр.90. – Арк.639–640.

⁷⁰ *Ворончук І.* Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст. – К., 2009. – С.390.

⁷¹ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.89. – Арк.491 зв. – 492.

⁷² Там само. – Арк.544–546.

(без уточнень), а першому – два напрестольних Євангелія, православні церковні книги та срібло, а також усе, що залишалося в будинку (столове срібло, інший посуд, постіль, зброю, домашню худобу, боргові зобов'язання на чималі суми). Село Свинюхи відписав племінникам – дітям рідної сестри Олександри Загоровської (вирішивши, що цього замало, вона наступного дня після смерті брата, скориставшись відсутністю в будинку М.Гулевича, вивезла все рухоме майно, яке згодом оцінили у 3 тис. зл., до свого маєтку – с. Медвежа-Воля⁷³). Одяг заповідач розпорядився віддати слугам. Поховати небіжчика мали у церкві Св. Димитрія в окольному замку Луцька (див. додаток 2). Привертає увагу факт зберігання вдома двох напрестольних Євангелій та інших церковних книг, які використовувалися лише при богослужіннях⁷⁴. Усі вони дісталися вйтові у спадок від його діда – владики луцького й острозького (1565–1567 рр.) Марка Жоравницького, котрий, не прийнявши чернецтва й висвяти⁷⁵, залишився світською людиною (!). Як виявилось, церковні речі цей скандально відомий «єпископ» не повернув церкві, а передав своїм нащадкам.

Ставши луцьким вйтом, О.Загоровський намірився повернути собі маєтності, які через його попередника більше не належали до цього уряду. Так, у 1616 р. він намагався відсудити у Ю.Шолца вйтівський пляц, проданий тому М.Жоравницьким за 2 тис. пол. зол.⁷⁶ В іншій справі вйт судився з братами Гулевичами, котрі успадкували частину майна його попередника на уряді, і разом з двома адвокатами заразом боронив інтереси міщан у Люблінському трибунальському суді. Незадовго до того, 8 травня 1615 р., лентвійт Олександр Бедерман, райці Кирило Дем'янович, Парфен Карпович, Михайло Половкович від імені «всього поспільства» просили вйта представляти їхні інтереси у цьому суді («[...] перед урядомъ тутошнымъ гродскимъ луцкимъ злецаемъ и моцъ зуполную даемъ его м.л. пану Александрови Загоровскому, яко войтови и обронцы того миста его кор. м.л. Луцкого») ⁷⁷. О.Загоровський урядував 10 років, до кінця свого життя (помер під кінець 1620 р.)⁷⁸. Луцьке вйтівство успадкував його син Андрій⁷⁹.

Тривале врядування *Андрія Загоровського* (1621–1652 рр.) відзначилося частими конфліктами з міською радою, що відбилося у гродських книгах. Натомість не виявлено жодних випадків передачі за цей час уряду в держання або оренду. Після смерті вйта його уряд із маєтком успадкували дружина Федора з Гулевичів із чотирма дочками: Анною, Катериною, Олександрою й Регіною. Вйтівство перейшло до рук зятя колишнього вйта – Матвія

⁷³ М.Гулевич був шокований таким учинком сестри й не змірився з пограбуванням, подавши скаргу у гродський суд, а потім до Люблінського трибуналу (див.: Там само. – Спр.92. – Арк.87–90 зв.).

⁷⁴ Біля труни з небіжчиком знаходилися «апараты церковные для отправления службы божее» та книги, нібито необхідні для проведення поховальної церемонії: «Евангелие чорнымъ оксамитомъ критое сребромъ оправное, [...] «Петрахи» книга, «Охтаньк» книга, «Апостолъ служебникъ», «Псалтыр» две – одна друкованая, а другая писаная и «Часословець» (див.: Там само).

⁷⁵ *Ульяновський В.І.* Історія церкви та релігійної думки в Україні. – С.98.

⁷⁶ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.101. – Арк.549 зв. – 550.

⁷⁷ Там само. – Спр.100. – Арк.464 зв. – 465.

⁷⁸ *Ворончук І.* Родоводи волинської шляхти... – С.229–230.

⁷⁹ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.120. – Арк.314 зв.

Рогозинського, чоловіка Катерини⁸⁰. Тривалий час родина вїта мешкала у с. Костюхновка. У 1662 р. молодша з дочок – Регіна – з чоловіком Вацлавом Домбровським через позов до Луцького земського суду заявила свої права на чверть доходів луцького вїтївства (тобто від судочинства, воскобїйні, лазні та ін.) і рівний подїл землі у селах Костюхновка, Туличів, Колпитів, Волька-Волчицька, що належали до вїтївства⁸¹. Але вже 1664 р. вони зреклися претензій і відступили ці землі в посесію родині Рогозинських⁸². За 1650–1660 рр. у джерелах не фіксуються будь-які конфлікти поміж вїтом і міською громадою, а також вїтом і радою. Схоже, що у цей період вїт *Матвій Рогозинський* майже не втручався в міські справи й судочинство, керував через своїх уповноважених – лентвїтїв. Характерно, що на відміну від попередників, чинний вїт призначав лентвїтїями винятково представників міської громади. Ними були колишні лавники або райці: Денис Кашубський, Войтех Бачевський, Ян Даргач, Стефан Нестерович, Сидір Стефанович, Ян Стецкевич.

Єдиний відомий нам резонансний конфлікт відбувся на початку 1670 р., коли обрані за протекцією вїта райці Сидір та Іван Стефановичі запровадили незапланований збір коштів у місті. Обурене поспільство, інші райці й лавники зажадали звіту про зібрані суми, але ті відмовилися показати реєстри видатків, а на питання старого райці Бартоша Крензлевича, куди вони поділи гроші, С.Стефанович відповів: «На сніг і на солому видав»⁸³, що викликало ще більше обурення міщан. Судові засідання тривали декілька днів поспіль. Урешті-решт вїт заступився за порушників і видав відповідний декрет у цій справі, що свідчило про корумпованість влади, зокрема про спільні дії та домовленості щодо зібраних коштів. Незадоволені райці, лавники, представники від поспільства подали апеляцію до королівського асесорського суду, який виніс рішення: вїтові й обвинуваченим райцям повернути громаді міста 874 злотих⁸⁴. Судові суперечки тривали ще п'ять років і закінчилися замиренням сторін у 1675 р.

Матвій Рогозинський урядував чверть столїття, помер на початку травня 1677 р.⁸⁵, залишивши двох неповнолітніх синів – Адама та Дмитра, яких передав в опіку вількомірському підчашому Дмитрові Жабокрицькому⁸⁶. Цікаво, що останній невдовзі оформив дарчий запис на користь Луцького братства на суму 6 тис. пол. зол.⁸⁷ Родовий маєток померлого вїта, Рогозно, перейшов до рук зятя – шляхтича Яна Вольського й дочки вїта – Сюзанни. Упродовж наступних трьох років (1678–1680 рр.) у джерелах не відбилося жодної згадки про луцьких вїтїв. Можливо, цим урядом формально володів один із зятїв небїжчика (можна припустити, що ним був *Ян Вольський*), а потім продав його представникові заможної брацлавської родини – *Криштофові Кордишу*,

⁸⁰ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.274. – Арк.547.

⁸¹ Там само. – Спр.300. – Арк.583.

⁸² Там само. – Спр.308. – Арк.702 зв. – 703 зв.

⁸³ Там само. – Спр.323. – Арк.317–323.

⁸⁴ Там само. – Спр.328. – Арк.442–444, 448–450, 466–467.

⁸⁵ Там само. – Спр.353. – Арк.452 зв.

⁸⁶ Там само. – Арк.458.

⁸⁷ Там само. – Арк.390 зв., 395.

який 28 квітня 1681 р. отримав привілей на брацлавське земське суддівство⁸⁸ та далі згадується на цих двох урядах одночасно. 29 липня 1687 р. він оформив дарчу на луцьке війтівство своєму синові – брацлавському підчашому *Михайлові Єронімові Кордишу*⁸⁹, який урядував до кінця XVII ст. Схоже, що Кордиші майже не втручалися у життя міської громади Луцька й не порушували її прав на самоврядування. Мабуть, більше за все вони переймалися земською власністю та доходами від неї, про що свідчать їхні численні судові суперечки з місцевою шляхтою, взаємні позови до гродського суду та Люблінського трибуналу, зафіксовані в луцьких гродських книгах упродовж останньої чверті XVII ст.

***

Отже, ключовою особою у системі міського управління Луцька в XV–XVII ст. був війт. Зауважимо, що тільки в XV ст. цей уряд тримали в руках міщани, уже на початку XVI ст. він перейшов до шляхти й став відтоді предметом купівлі, продажу, застави, передавався у спадок. Прибутковість та синекурність луцького війтівства призводила до того, що у другій половині XVI ст. за нього розігрувалися справжні баталії. У гонитві за надприбутками його власники часто передавали в оренду та суборенду не тільки війтівський маєток, але й судову владу, що вкрай рідко траплялося в інших містах. Ці явища призупинилися у XVII ст. з переходом уряду до рук заможних шляхетських родин – Загоровських, Рогозинських, Кордишів.

В. Антонович зазначав, що у XVII ст. від шляхетських війтівств залишився тільки титул, судова влада втратила своє значення, а самі війтівства, подібно до староств чи інших бенефіцій, король роздавав шляхтичам за воєнні заслуги⁹⁰. Зауважимо, що подібні процеси відбувалися в різних містах Великого князівства Литовського й Корони Польської з тією різницею, що це тривало за часів пізнього середньовіччя – до середини XVI ст. Так, наприклад, у багатьох містах Малопольщі місцеву шляхту цікавив не стільки сам війтівський уряд, скільки війтівський маєток. Шляхтичі були зацікавлені у перейнятті міських доходів, часто гальмували розвиток міського самоврядування, засновуючи юридики, порушували адміністративно-територіальну цілісність міст. Найбільшим містам удалося викупити війтівство й обмежити владу війта. Паралельно з деградацією інституту діничного війта зростав авторитет міської ради та самоврядність міських громад⁹¹. Як бачимо, у Луцьку, подібно до інших волинських міст, усі ці процеси були надто загальмованими. Упродовж XV–XVII ст. міській громаді так і не вдалося викупити війтівський уряд, зміцнити роль міської ради та розширити межі самоврядування. Передумови для цього з'явилися лише у XVIII ст.

⁸⁸ Там само. – Спр.373. – Арк.385.

⁸⁹ Там само. – Спр.398. – Арк.583.

⁹⁰ Архив ЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – С. 28-29.

⁹¹ *Załęska M. Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym średniowieczu.* – Warszawa, 2005. – S.75, 157–158 та ін.

Додатки

№1

Перелік луцьких вїтїв

* – державці, орендарі вїтївства

ВЛК – вїтївсько-лавнича книга 1600 р. (Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas fundamentālās bibliotēkas, R-7348)

ЛГК – луцькі гродські книги (Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф.25)

ЛМ – Литовська метрика

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych

AS – Archiwum Sanguszków

1. Вацюга

1461 (AS, t.1, №LVI, s.53–54)

2. Труш

1490 (AS, t.1, №XCVII, s.92); 1495 («Торгівля на Україні», №24, с.39)

1498: ЛМ-6, арк.198; у 1525 р. згад. як старий вїт (ЛМ-4 (суд), с.162, №190)

3. Ян Сигнатер

5.II.1501 (ЛМ-6, арк. 313)

Підтв. 1511 (Держархів Волинської обл., ф.312, оп.1, спр.185, ориг.); помер перед 20.IV.1525 (ЛМ-14, с.262)

4. Якуб Холуєвський

20.IV.1525 (ЛМ-14, Вільнюс, 2008, №726, с.299–300)

5. Ян Котовський

1.V.1528 (AS, t.III, №CCCXL, s.325)

6. Андрій Михайлович Сангушко-Кошерський, князь

29.IX.1544 (AGAD, ZDPerg, 4805; опубл.: Архив ЮЗР, ч.V, т.1, №10, с.45–46, відступлення вїтївства королевою Боною)

7. Іван Яцкович Борзобогатий-Красенський, луцький мостовничий, ключник, городничий

* 17.XII.1533 (AS, t.III, №CDLXXI, s.453)

23.I.1548 (ЛМ, кн.235, арк.55–57 зв.; опубл.: Архив ЮЗР, ч.V, т.I, №XIV, с.52–55, продаж вїтївства королевою Боною)

20.VIII.1562 (ЛМ, кн.44, Мінськ, 2001, №69, с.78–79, привілей на володимирське єпископство); у 1566 р. обраний луцьким єпископом (*Ульяновський В.* Історія церкви та релігійної думки в Україні. – К., 1994. – С.98–99)

25.VI.1565 (ЛГК 7, арк.169 зв., господарський дворянин)

8. Михайло Сло-Малинський, королівський маршалок

28.I.1566 (ЛГК 8, арк.24)

28.VII.1572 (ЛГК 13, арк.411 зв.); помер перед 4.X.1572 (ЛГК 13, арк.567)

9. Іван Сло-Малинський, син попереднього вїта

25.XII.1572 (ЛГК 13, арк.657 зв. – 659)

10. Остафій Сло-Малинський, луцький гродський суддя

19.II.1575 (ЛГК 15, арк.79)

* Антоній Яловицький, кременецький підкоморій
20.П.1578 (ЛГК 18, арк.882)
21.ХІІ.1581 (ЛГК 25, арк.438–439)

11. Матвій Сло-Малинський, королівський секретар
19.П.1575 (ЛГК 15, арк.79)
21.ХІІ.1581 (ЛГК 25, арк.438–439), передача права на вйтівство братові Остафієві

12. Василь Борзобогатий-Красенський
25.ХІІ.1578 (ЛГК 18, арк.913 зв.)

13. Олександр Жоравницький, луцький староста, ключник і городничий
29.ХІІ.1578 (ЛГК 18, арк.919)
17.ВІІ.1579 (ЛГК 20, арк.97)
* Анна Красенська, дружина Олександра Жоравницького
17.ВІІ.1579 (ЛГК 20, арк.97)
7.І.1582 (ЛГК 26, арк.10 зв.)
* Василь Жоравницький, королівський ротмістр, син луцького старости
13.І.1581 (ЛГК 23, арк.2)
* Миколай Гедзинський
1582 (ЛГК 31, арк.466), згад. про 3-річну оренду у В.Жоравницького
24.ВІ.1584 (ЛГК 31, арк.466)

14. Марко Жоравницький, син попереднього вйта
24.ВІ.1584 (ЛГК 31, арк.466)
* Ян (Іван) Жоравницький, стрий
2.І.1585 (ЛГК 34, арк.80 зв.)
1586 (ЛГК 35, арк.175)
* Ганус Ваншот (von Schot) і Герман Гак (Наск), гданські кушці
П.1586 (ЛГК 37, арк.28)
* Катерина Дмитрова Козечина Фальчевська, княгиня
П.1586 (ЛГК 37, арк.28–29); 2.П.1587 введення у вйтівський масток (ЛГК 37, арк.96)
6.ВІ.1591 (ЛГК 39, арк.334)
* Мартин Прусиновський
6.ВІ.1591 (ЛГК 39, арк.334)
* Адам Боговитин, кременецький підкоморій
16.V.1592 (ЛГК 40, арк.541)
26.ВІІІ.1592 (ЛГК 41, арк.158 зв.)
* Григорій Колмовський
26.ВІІІ.1592 (ЛГК 41, арк.158 зв.)
2.ІV.1596 (ЛГК 49, арк.208 зв.)
* Ян Харленський, луцький підкоморій
6.ХІ.1596 (ЛГК 49, арк.858)
1600 (ВЛК, арк.48)
* Томаш Жоравницький
10.ВІІ.1606 (ЛГК 76, арк.687)
11.ХІ.1606 (ЛГК 76, арк.973)
* Михайло Гулевич
1.ВІІ.1607 (ЛГК 78, арк.689)
* Андрій Козека
9.V.1611 (ЛГК 90, арк.401)
10.V.1611 (ЛГК 90, арк.640, продаж вйтівства)
Помер перед 5.ХІІ.1611 (тестамент від 16.ХІ.1611: ЛГК 89, арк.544–546)

15. Олександр Загоровський

11.V.1611 (ЛГК 90, арк.640, купівля вїтївства)

15.I.1620 (ЛГК 116, арк.93 зв.); помер наприкінці 1620 р.

16. Андрій Загоровський, син попереднього вїта, королївський дворянин

17.II.1621 (ЛГК 120, арк.314 зв.)

5.X.1651 (ЛГК 269, арк.918); помер перед 15.IV.1652 (ЛГК 272, арк.288 зв.)

17. Матвій Рогозинський, зять попереднього вїта

15.IV.1652 (ЛГК 272, арк.288 зв.)

Помер перед 12.V.1677 (ЛГК 353, арк.452)

18. Ян Вольський, зять попереднього вїта

12.V.1677 (ЛГК 353, арк.452, 458, згад. як спадкоємець попереднього вїта)

19. Криштоф Кордиш, брацлавський земський суддя

6.VIII.1681 (ЛГК 376, арк.34)

29.VII.1687 дарча на вїтївство синовї (ЛГК 398, арк.583)

20. Михайло Єронїм Кордиш, син попереднього вїта, брацлавський підчаший

29.VII.1687 (ЛГК 398, арк.583)

9.IX.1699 (ЛГК 450, арк.433)

№2**Заповіт луцького вїта Марка Жоравницького (16 листопада 1611 р., с. Куклі).
До луцької гродської книги вписаний 5 грудня 1611 р.***Тестамент пїна Марка Жоравницького**Року тисєча шєстсот єдинадцатого**Мєца декабра пятого дня*

Пришедши обличне на вряд кгородскии луцкии до мене Адама Олшамовского, буркграбєго и намєстника подьстароства луцького, и актъ нинєшньих кгородских луцких урожоньи єго мл. пїнь Бенєдїть // [арк.544 зв.] Гулевичъ пер облятамъ тестаментъ зошлого урожонного єго мл. пїна Марка Жоравницького распоражєня маєтности по немъ зосталое с печатю и с подьписом руки єго, такъжє с печатъми и с подьписами рукъ людєи добрих для вписаня до книг кгородских луцких подаль, просєчи абы принят и до книгъ уписан был. Которого я видєчи быт целого зуполного и ни в чомъ не нарушєного для вписаня до книг кгородских луцких прыимуючи, перед собою читат казал єсми и такъ ся в себе маєтъ:

Во имя Отца и Сїна и Светого Дїха Амин.

Я, рабъ бжїи Марко Александровичъ Журавницькии, воитъ дєдичныи луцкии, будучи на сєс час од Гїда Бога хоробою навежєоныи, єднакъ маючи добрую памєт, розумъ цельи и боязнъ бжїю перед собою, в которєи хоробє сподєваючися смєрти, которая жадного члєвка минути не можєт, протє тїм тестаментомъ моїмъ останнюю волю мою чиню, абы по животє моєм маєтност мою, которую мнє Господъ Бог далъ в порядку зоставити, абы по животє моємъ межє повинными моїми, а звлаща єго млїю пїномъ Михаїломъ Янушовичом Гулевичом, братом моїм а єє млїтю пїнєю Александровою Загоровскою Александрою Александровною Журавницкою, сєстрою моєю, рожєными, затруднєнє жадное не было.

Напрєд душу мою Господу Богу и Прєчїстєи єго матери и всїмъ євтъымъ єго в руки отдаю, а тїло моє грїшньєное яко землю землї, которєое маєт быти поховано у церк-

ви Сґого Великого мученика Страссостерпца Димитрия в замьку околномь луцкомь, которое церкви державьцою *ест его млсть* п̄нъ Андреи Гулевичъ. А што ся дотычет маетности моее вечистое – села Кукол и Воли Куколское, теды тое село Кукли з рудою и з Волею Куколскою со всьимъ, яко се тое имене само в себе мает, брату моему рожоному п̄ну Михаилу Гулевичу, которая маетност по смерти его ни на кого иншого, толко на братанка моего а сына его млсти Марка припасти мает. А если бы братанка моего в животе // [арк.545] не стало, теды брату моему п̄ну Михаилу волно будетъ, кому хочети записати, албо на церковь ѡтдати. А вечност мою воитовьства луцкого и право вечистое на Свиныхо детем, потомком сестри моее рожоное ее мл. п̄нее Александровое Загоровское ѡдписую. А што ся дотычет долгов, которые мнѣ люди винни, ѡ тых ѡзнаимую иже Юнас Шолць, мещанин луцкии винен золотых шестсот полских, п̄нъ Вилгемъ, купецъ замоискии, тисечу золотых, его мл. п̄нъ Николаи Семашко на Хупкове, кашталян браславскии, староста и ключьникъ луцкии, две тисечи золотых, тые две тисечи золотых суть детеи небожчика п̄на Миколая Кграбовецкогго, которые в опеку мне были оставьлены. А матце тых же детеи, п̄неи Кграбовецкои, у мене zostали пятсот золотых полских у мещан чарторискиих за двадцат польсьемы мацы пшеници, кожда маца по золотыхъ пяти без грошеи десети полскихъ. У жиди колковьского Агрона на дому золотых сорокъ. У попа любелского ѡтца Василия копъ тридцатъ пят литовских. У княжати его мл. Чарториского золотых полских сорокъ чотыри, а чирвоных золотых пятнадцат, футро лисее и коберцовъ два, а особно сто двадцат золотых, на што и лист запис *ест*. Порядокъ увес домовыи по животу моем поручаю и в моц даю ѡ поплачене долговъ моих, штомъ кому виненъ и расправене слуг моих и челяди моее дворное, такъ же и подане млына голешовьского екъзекутором чиню брата моего милого и ласкавого его мл. п̄на Михаила Янушевича Гулевича, напред слуг моих мает расправити. Тисечу золотых ѡдказую и ѡдписую Василию Куницкому а Яну Харевьскому, которую винен п̄нъ Вилгельмъ, купецъ замоискии, которые мает дати золотых шестсотъ Куницкому, а золотых чотыриста Харевьскому, Ярошови Суетичу⁹², слуге моему старому, золотых пятдесять зъ грошеи чарторискиих пшеничныхъ мает ему быти дано, Гавърилкови, хлопъцу моему, за службу его золотых пятьдесять полскихъ, // [арк.545 зв.] с тых же грошеи чарторискиих пшеничныхъ мает ему быти дано слугамъ дворнымъ, которые недавно служат и возницамъ мает быти розделено золотых сорокъ полских. А што *ест* долгу золотых сорокъ на дому жидовскомъ у Колку, с тых грошеи хлопцови моему Рудецкому сину Лесковому з Луцка золотых десет мает быти дано. А золотых тридцат слуге моему Куницкому ѡтказую. А челяд, што на дворцу служила, тую п̄нъ братъ мой водлуг науки моее устьею расправити маеть. А долги вси, которые кому ѡдно колвекъ винен, тые з маетности моее заплачены быти мают: напервеи п̄неи Кграбовецкои пятсот золотых полских, п̄неи Подгаецкои пултретьста золотых полских, п̄неи Яновои Лисовскои тисечу золотых. А што се дотычет грошеи у его мл. кж. Чарториского сорока чотырох золотых и петнадцати чирвоных, тые мають быти справьлены и ѡтданы *еи* млсти Николаевои Еловицкои и справами его мл. п̄на Якуба Лысаковского у попа любелского ѡтца Василиа копъ тридцат пят. Тые вси гроши справивши ѡт него на церковь любелскою мают быти ѡтданы. Сребра, роструханов позолотистых пят, тое мает быти ѡтдано посполу з мъркою голешовскою и з людьми до церкви Светого Димитрия, где и тѣло мое поховано будет, с которого млына каждому презвитереви дмитровскому его мл. п̄нъ Михаилу Гулевич выживене давати мает и тымъ шафовати повинен возников шест гнедых и скотъчимъ, тые брату моему п̄ну Яну Жоравницкому zostати мают. Книги латинские вси братанкови моему Маркови ѡтказую, а сребро церковьное, Евангелии две на престолных и книги вси, аператы церковьные, тым всимъ мает волен и моцен будет брат мой п̄нъ Михаилу владнути и подавцою быти. Шаты мои вси п̄нъ брат мой слугам моим // [арк.546]

⁹² Мае бути: Суетичу або Шустичу. Ярош Шустич – війтівський писар (1598 р.), лентвійт (1598–1607 рр.), райця (1608–1609 рр.) (докл. див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI–XVII ст.: характеристика уряду та персоналії. – С.108).

старымъ Харевскому и Куницъкому заразъ по смерти моеи ѿдати маѣт. Справы вси, привилы и листы на долги, которіе у шкатуле чорнои суть, въ схованю у ѿнег Яцковое Демяновича в Луцъку, тыѣ вси в руках и в моцы ѿна брата моего зостати мают. Такъже и въвес спрят домовыи – сребра, ложокъ дванадцат чарокъ дви, цин, мѣдъ, обруссы, полотна, збоже в гумне стоячое и на поли засіяноѣ, кони, быдло рогатое, свини, гуси, кури, то все брату моему ѿну Михаилу Гулевичу, з межи которого быдла маѣт дати ѿнеи Подгаецкою коров две, Крискови корову и вола, Васкови гаидукови коров две и вола и клячу вороную. Которіе то вси речи вышеи в семъ тестаменте моим ѿстаннею волею моею написаныѣ и доложоныѣ, ни в чом не убліжаючи, все брат мои ѿнъ Михаило Гулевичъ ничого ни въ чом не кривдечи, зыстити и волю мою выполнити маѣт. А если бы над тую волю мою иначе смел учинити, розъсудитъ ся зо мною на Страшном и нелицемирномъ суде Христовом.

Которыи сѣс тестамент ѿстаннеѣ воли моеѣ я рукою своею подписал и печат приложил, а за прозбою моею до сего тестаменту моего печати приложили и руки подписати рачили исповѣдникъ мои ермонах ѿтец Рафаил и ѿнъ Федор Гуляницкии а ѿнъ Федор Ѡздовскии.

Писан у Куклях, року тисеча шестсот ѿдинадцатого, мсца ноябра шостогонадцат дня.

У того тестаменту печатѣи притисненых чотыри, а подпис рукъ тыми словы: Marek Żorawnicki, własną ręką. Устне прошоныи печатар Федор Гуляницкии, власною рукою. Устне прошоныи исповидникъ Возвещенной ѿвѣцх смиренныи ермонах Рафаил, рукою власною.

Которыи же то тестаментъ за поданемъ и прозбою выше реченоѣ особы, а за принятемъ моим урядовым увес с початку аж до конца до книг кгородских луцких ест уписанъ.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.89. – Арк.544–546

In this article author gives the characteristics to the of Luts'k Vogt government in 15–17th centuries that was inheritable. Article covers the gains and judicial field; some conflicts with the city community; the vicissitudes with the government entry and the assignment of its lease. For the first time published the complete list of Luts'k Vogts and the Marko Zhoravnyts'ky's testament.

Keywords: *Vogt, city community, municipality, Magdeburg Law, Luts'k.*

